

Diaconie - begrippen verhelderen

Situering

De doelstellingen van deze module is dat u zowel de historische als de actuele betekenis van diaconie leert kennen. Daarnaast leert u uw eigen visie op (de definitie van) diaconie te ontwikkelen.

U vindt hier veel informatie met name over de geschiedenis van de diaconie en over de parochiële diaconie. Het is leeswerk, maar geeft u wel belangrijke achtergrondinformatie om inzicht te krijgen in de parochiële diaconie.

Deze module kunt u alleen doen, maar met anderen geeft wel een meerwaarde, vooral wat betreft het bepalen van uw eigen visie op diaconie.

Opzet

1. Inleiding in definities, historische en actuele betekenis van diaconie
2. Bepalen van eigen visie op (definitie) van diaconie

1. Inleiding in definities, historische en actuele betekenis van diaconie.

Inleiding (zie blz.2)

Gelegenheid tot stellen van vragen om toelichting gedurende of na afloop van de inleiding in geval er een begeleider bij is.

2. Bepalen van eigen visie op (definitie) van diaconie: 2 werkvormen.

2a. Werkwoorden voor diaconaat

Veel genoemde werkwoorden voor diaconie zijn:

- luisteren,
- ruimte scheppen,
- helpen,
- levensmoed geven,
- opkomen voor gerechtigheid.

Vraag: welke andere werkwoorden zijn voor u van toepassing op diaconie? Waarom?

2b. Definities van diaconie

- Er is een officiële definitie van diaconie (zie pagina 8).
- Er is ook een officiële definitie van Caritas (zie pag.4).
- Er zijn nog veel meer definities van diaconie, bijvoorbeeld:
"Zichtbaar maken wat onzichtbaar is gemaakt";
"Bevrijdend handelen van de kerk in de samenleving";
"De christelijke dienst van zorg, strijd en solidariteit ten behoeve van mensen in nood";
"Opdat wij elkaar niet vergeten".

Schrijf een "eigen" definitie van diaconie.

- 1) zeg het in eigen bewoordingen;
- 2) zeg het zo, dat de parochianen weten wat ermee wordt bedoeld;
- 3) zeg het zo, dat parochianen zich aangesproken voelen, enthousiast worden.

BIJLAGEN

Diaconie: bevrijdend handelen van de kerk in de samenleving.

Sleutelwoorden

Essentiële sleutelwoorden voor diaconie zijn:

- bevrijden - handelen
- maatschappelijk-structureel
- kiezen
- planmatig werken

Naast deze sleutelwoorden is als uitgangspunt van diaconie belangrijk: diaconie, diaconaal werk wordt verricht als of vanuit een diaconale geloofsgemeenschap. Alle personen en groepen die betrokken zijn op de geloofsgemeenschap moeten in de diaconie geloven; zij behoren op een of andere wijze aan de diaconie bij te dragen.

Geschiedenis van de diaconie

Eerst wat toelichting op de richting. Waar richt je je op met parochiële diaconie? Wat is de inzet van een diaconale gemeenschap? Een stukje geschiedenis.

Van de tijd van de kerkvaders tot de 19de eeuw

Het diaconale ambt was nog redelijk belangrijk. Het was in tijden van vervolging van de radicale christenen ook een gevaarlijk ambt. Denk bijvoorbeeld aan Laurentius, de aartsdiaken van Rome. In de middeleeuwen vervaagde de maatschappelijke betekenis van het ambt van diaken en kwam steeds meer de nadruk te liggen op hun functioneren bij de zondagse maaltijden. In de kerk van Rome bleef het diaconaat gedurende 300 jaar niet meer dan een opstapje naar het priesterschap. In 1545-1563 werd voorgesteld het ambt van diaken in ere te herstellen. Helaas haalden voorstellen in deze richting het niet. In die periode werd diaconaal werk verricht, zonder duidelijke richtlijn of structuur. Het echte diaconale werk gebeurde aan de rand van de kerk. De belangrijkste diaconale centra waren de ordes en congregaties, die zorgden voor onderwijs, werkgelegenheid, ziekenzorg etc.

Vanaf de 19de eeuw: Parochiële Caritas Instellingen

Pas later werd er ook binnen de kerken weer structuur gegeven aan diaconie: door de Caritas-instellingen, gebonden aan parochies en onder toezicht gesteld van de Bisschop. Zij deden het diaconale werk. In de 19de en 20e eeuw vooral door middel van armenzorg: financiële steun aan arme parochianen.

'Armenzorg verwijst naar vroeger tijden, toen kerkelijke armbesturen en later de caritasinstellingen de armen konden bijstaan met concrete financiële steun of met hulpverleningsprojecten. Het begin van deze periode ligt overigens nog niet eens zover achter ons. Pas in 1853 werd de Rooms-katholieke kerk weer officieel toegelaten in Nederland. Pas toen werden de parochiële armbesturen opgericht. Parochianen met een modaal of benedenmoraal inkomen gaven bij collecten iets voor de armen. Rijkere parochianen werd verzocht een deel van hun bezit ter beschikking te stellen. Met al dat geld werden de armen financieel ondersteund.

Hiermee werd de traditie voortgezet die al eeuwen daarvoor door kloosters was gestart. Geld en levensmiddelen werden ingezameld en verstrekt aan individuele behoeftigen. Weeshuizen, bejaardenhofjes, ziekenhuizen, scholen voor verwaarloosde jeugd etc. werden door broeders en zusters van ordes en congregaties gerund. Dikwijls werden zij daarbij ook door de

katholieke kerkgemeenschap ondersteund. Hoe onbetaalbaar dat werk van die broeders en zusters is geweest blijkt pas goed, nu er een nieuwe generatie opgeleide en professioneel in de zorg werkzaam is. Een generatie die de waardering voor het werk opeist die het verdient. Op het terrein van zorg *en* hulpverlening zijn bergen verzet.

Dat geldt overigens ook voor de materiële ondersteuning van noodlijdenden door kerkelijke armbesturen. Er is veel leed verzacht. Maar de praktijk was voor de betrokken echter niet altijd even verheffend. De geholpene raakte afhankelijk van kerkelijke bijdragen of hulpverlening. Ze werden de onomkeerbare gevallen van die tijd. Aan verbetering van hun maatschappelijke positie werd geen aandacht besteed. Jeugdwerkgarantieplannen, banenpools en andere maatregelen ter bevordering van maatschappelijke participatie van gemarginaliseerden waren er toen nog niet.

Waardigheid van de mens in nood

Dat was slecht voor de persoon in kwestie. Hij of zij leverde iets van de eigen waardigheid en identiteit in, in ruil voor de materiële steun. Het kon misschien ook niet anders.

De hulpvrager stond in het moeras. Het water stond aan de lippen. Dan moet je de helpende hand wel aanvaarden. En natuurlijk laat je dan, als christen of als medemens, iemand niet verdrinken. Zelfs niet als het iemands eigen schuld is. Je bevrijdt die man of die vrouw uit de ellende waarin hij of zij verkeert. Dat is gedurende vele jaren de diaconale praktijk geweest in ons land. Diaconaat en armenzorg hebben namelijk voor velen gefunctioneerd als vangnet. Als laatste strohalm. Voor de zieken, armen, gehandicapten, weduwen en wezen. Later kwamen daar de werkelozen bij. Het ging om individuele noodleniging en hulpverlening. Daarbij zijn ook wel eens fouten gemaakt. Armbesturen die misbruik maakten van de informatie die zij hadden en van hun positie, van waaruit zij macht over mensen konden uitoefenen. Armen die steeds afhankelijker werden van degenen die hen hielpen.

De samenleving raakte ondertussen door industrialisatie steeds meer ingericht op de mens als productiefactor. Dat gold in elk geval voor degenen die tot de niet bezittende klasse behoorden, de arbeidersklasse. De bezittende klasse kon de andere groep onderdrukken doordat zij de beschikking had over de kapitaal- en productiemiddelen. Ideologieën en geestelijke stromingen, waaronder de kerken, gaven hun "zegen" aan dit systeem. Mensen werden door de kerken aangespoord tot volgzzaam gedrag. Mensen uit de lagere klassen werd geleerd te accepteren dat geld niet gelukkig maakt. Dat arbeid adelt. Dat het leven een tranendal is. Dat ieder evenveel krijgt, want ieder krijgt het zijne. Ik benadruk even "het zijne", want over het aandeel van vrouwen werd toen nog helemaal niet gesproken.

Kerken hadden ook veel sterker partij kunnen kiezen voor de armen en ontrenten en hadden de bezittende klasse meer kunnen wijzen op hun plichten jegens de armen. Slechts enkelingen hebben het charisma, de geestesgaven bezeten om zo te werk of ten strijde te gaan, in solidariteit met de zwakkeren. Vaak zijn dat de personen wier namen in onze herinnering bewaard blijven: inspirerende krachten, ook nu nog. Door de eeuwen heen vallen dan namen als H. Franciscus, Don Bosco, Titus Brandsma, bisschop Oscar Romero, moeder Theresa, maar ook mensen als Ds. Martin Luther King en Mahatma Gandhi.

Na de emancipatiebewegingen

Na diverse maatschappelijke emancipatieprocessen in de afgelopen honderd jaar is de inrichting van de samenleving veranderd. De beginselen van christelijke naastenliefde en barmhartigheid zijn uit de sfeer van het charitatieve, uit de sfeer van de individuele naastenliefde gehaald. Er zijn structuren van barmhartigheid gemaakt voor de weduwen, de

wezen, de werkelozen, de gehandicapten, de vluchtelingen. De zorgzame samenleving. Ook de Rooms-katholieke geloofsgemeenschap kan uiteindelijk medeverantwoordelijk gesteld worden voor de totstandkoming van de huidige verzorgingssamenleving. Katholieken hebben, (impliciet of expliciet) op grond van hun levensovertuiging vorm gegeven aan de inrichting van de huidige samenleving. Een samenleving die haar leden garandeert niet in het moeras te hoeven verdrinken. Een samenleving die rechten toekent aan mensen in nood. Het is immers een probleem van de hele gemeenschap wanneer een van haar leden, om wat voor reden dan ook, uitvalt.

Er vallen nog mensen buiten de boot

Daarmee is overigens nog niet gezegd dat er tegenwoordig niemand meer in het moeras terecht komt. Er zijn nog steeds personen en groepen, die "aan de kant geschoven" worden. Juist nu, in de beginjaren '90, kunnen we ons afvragen of we weer terug gaan naar af? De verzorgingssamenleving staat onder druk. Onder het motto "terugtrekkende overheid" worden voorzieningen overgeheveld naar het vrije, economische krachtenspel. Diensten van zorgverlenende instellingen heten tegenwoordig "producten"; instellingen zoeken naar sponsors. Er is weer armoede in Nederland. Wanneer het kwaliteitsniveau van de samenleving is af te meten aan de mate waarin men omziet naar de zwaksten, dan wordt de situatie zorgelijk. De gehandicapten, de ouderen, de zieken en de weduwen krijgen het weer moeilijk. Er wordt weer aangeklopt bij de kerken. Natuurlijk: bij grote rampen en in situaties als in voormalig Joegoslavië, is iedere burger en iedere organisatie verplicht in te springen. Maar dat zijn gelukkig uitzonderlijke omstandigheden. In het algemeen echter, zijn er steeds meer situaties waar de overheid verantwoordelijkheden "teruggeeft" aan de burgerij en appelleert aan gevoelens van onderlinge solidariteit en verantwoordelijkheid. Men kijkt daarbij nogal eens naar de kerken: willen jullie niet wat meer doen aan vrijwillige thuishulp, aan vluchtelingenwerk, aan terminale thuiszorg. En als de kerken niet oppassen worden ze zelfs weer teruggedrongen in de rol van financiële hulpverlening.

De weg terug?

Gaan we de weg terug? Van diaconie in de zin van bevrijdend handelen, naar nieuwe armenzorg? De kerken hebben zich enkele jaren geleden terecht het lot van de armen in Nederland aangetrokken. Vanuit hun principes konden zij niet anders. De landelijke werkgroep de Arme Kant van Nederland heeft het onderwerp op de politieke agenda gekregen. Nieuwe armoede in Nederland bestaat. Plaatselijk hebben kerken weer steunfondsen opgericht. Het landelijk steunpunt vrouwen in de bijstand maakt ernstige bezwaren tegen de herinrichting van de bijstandswet. Vooral de positie van vrouwen en ouderen wordt verzwakt, wanneer deze wet zal worden ingevoerd zoals die er nu ligt, zo stelt het steunpunt.

Van plaatselijke parochies wordt steeds vaker gevraagd positie te kiezen, acties te ondersteunen, zelf actief bij te dragen aan het oplossen van maatschappelijke problemen. Het door de bisschoppen vastgestelde caritasreglement weerspiegelt deze actuele kijk op diaconie.

Men definieert caritas als volgt:

“Het vanuit een christelijke overtuiging gestalte geven aan de opdracht van de Kerk om dienstbaar te zijn aan de samenleving door aandacht te wijden aan de concrete noden en behoeften van personen en groepen en daardoor bij te dragen aan het bevorderen van de sociale rechtvaardigheid”

God en de kerk

Visies op caritas en diaconie hebben alles te maken met godsbeelden. Een mooi beeld van de verhouding God-mens is bijvoorbeeld: "mensen zijn de handen en voeten van God". Een waar woord. God heeft mensen nodig om zichtbare werkelijkheid te worden. Dat geldt voor zijn hele gelovige volk en voor zijn kerk die ten principale maatschappijbetrokken behoort te zijn. Zowel in het diaconale werk als in de liturgie. We vieren en gedenken in de liturgie het maatschappelijke bestaan van God - JHWH - ik zal er zijn - met ons. Gedenken doen we ons leed, onze ervaringen met onrecht, gewelddadigheid, liefdeloosheid, egoïsme en onderdrukking.

Vieren doen we onze vreugdevolle ervaringen van rechtschapenheid, liefde, barmhartigheid en bevrijding. Wekelijks vieren en gedenken we dat Jezus ons voorging op de weg van liefde en gerechtigheid. Wekelijks bezingen we ons vertrouwen in Hem die door zijn zoon heeft laten weten dat de dood het laatste woord niet heeft.....

De profetische kracht van wat in de weekends in de kerken gebeurt is groots. De keuze van teksten, liederen en gebeden wordt gekenmerkt door leven en profetie: maatschappijkritiek, ideologiekritiek, religiekritiek. Jammer genoeg zijn het niet altijd onze eigen woorden. Ons eigen persoonlijke hakkelende bidden is verstomd geraakt. Ons gelovig spreken en smeken wordt gesmoord door de liederen en gebeden die anderen voor ons hebben samengesteld. We leven in een consumptiemaatschappij.

Onze Bisschoppen hebben bij hun Ad Limina bezoek begin 1993, aan de Bisschop van Rome gewezen op het missionaire werk, dat in Nederland verricht zou moeten worden. In de media zijn die berichten wat "eng" vertaald tot: Nederland is een missiegebied van de RK Kerk. In bredere zin gaat het wel degelijk om missionaire activiteit: de boodschap van het H.Evangelie waarmaken in onze Nederlandse samenleving. Niet om zieltjes te winnen, maar om gerechtigheid en barmhartigheid te doen. De bevrijdende boodschap van het Oude en Nieuwe testament is de moeite waard voor een samenleving die lijdt aan armoede, honger, uitsluiting en dood.

Een kerk, die zoekt naar wegen om te overleven, kan juist door ernaar te streven daadwerkelijk diaconale gemeenschap te zijn, aantrekkelijk zijn voor velen.

Hoe vertalen we ons geloof in diaconaal handelen?

De vraag waar het altijd om zal gaan is de volgende: "Hoe wordt die profetie, de missie, de belofte die christenen en kerken in zich dragen, concreet vertaald in diaconaal handelen, in bevrijdend handelen in solidariteit met ontrenten, armen, verdrukten, gemarginaliseerden?" Hoe geloven wij op zondag en wat blijft er van over in de rest van de week. Hoe leggen wij de link van het "vieren en gedenken" met het "maatschappelijk kiezen en in beweging komen"? De kerk is, als het goed is, een volksbeweging voor maatschappelijke bevrijding. Een kerk van Christus bestaat als zodanig vanwege haar diaconale functie en wordt gekenmerkt door een oecumenische identiteit.

Het uitgangspunt daarbij ten aanzien van diaconie is: diaconale gemeenschap zijn. Dat wil zeggen dat een gemeenschap van gelovigen in haar vieren, leren en maatschappelijk kiezen diaconaal is. Als gemeenschap en als afzonderlijke individuen. Want je hebt elkaars steun hard nodig, als je recht wil maken wat krom is. Diaconaal zijn betekent immers: kiezen voor de zwakkeren, degenen die uit het zicht geplaatst zijn, de naar de onderkant van de samenleving geschovenen, de ontrenten. In een diaconale gemeenschap gaat het om: leren, vieren en kiezen.

In de nu volgende beschrijving geef ik vier functies aan die een parochie hierbij kunnen helpen. Deze functies verwijzen niet naar functionarissen, maar eerder naar processen in de parochiegemeenschap. Het zijn uitwerkingen van het leren-vieren-kiezen. Geen van deze vier kan zonder de ander. Het zijn kernfuncties die bij elkaar horen als de ledematen van hetzelfde lichaam. Uiteraard is het de omschrijving van een ideale situatie, een ideaaltypering. Maar waarschijnlijk herkent u bepaalde elementen.

1. De antennefunctie: contact, ontmoeting en onderzoek.

Eigenlijk een soort voorportaal voor het leren, vieren en kiezend handelen. Antennes ontwikkelen om de stem van de stemlozen te verstaan. Een open huis waar ontmoetingen georganiseerd worden. Een plek waar geloofsgenoten, maar ook anderen, zich kunnen inlaten met elkaars levensverhalen, met elkaars ervaringen van beknelling en onderdrukking. Een gelegenheid tot het aanscherpen van de zintuigen: de stem van de noodlijdende verstaan. Bijvoorbeeld: het bezoekwerk. Laagdrempeliger kan het niet. De mensen thuis opzoeken. In de gaten houden of mensen niet verloren raken. Weten waar de aandacht het meest gewenst is. Attent en alert zijn. Aanwezig zijn op de belangrijkste momenten. Belangrijk werk, in het voorportaal voor diaconaal bevrijdend handelen.

Voorbeelden:

Ouders van een kind met een verstandelijke handicap moeten voor de zoveelste keer voor onderzoek en opname naar het AZU. Wie let even extra op de achterblijvende gezinsleden? Wie zorgt ervoor dat er even een wens of een groet naar de ouders en het gehandicapte kind gaat? Wie kan misschien af en toe even bijspringen of ervoor zorgen dat er iemand beschikbaar is wanneer er een noodsituatie ontstaat?

Een man van boven de 40 dreigt zijn baan bij de CCF Frico Domo te verliezen, als gevolg van de zgn. reorganisatie. Wie onderhoudt de contacten, juist in deze moeilijke periode? Op welke wijze kan er aan worden bijgedragen dat iemand de moed niet helemaal verliest? Kan het kerkelijk contactwerk bijdragen aan de voorkoming van sociaal isolement?

De vrouw van een dementerende man voelt zich steeds meer geïsoleerd raken. Ze is bijna voortdurend aan huis en haard gebonden. De thuiszorg valt haar zwaar en er is geen enkel zicht op gezinshulp. Daarbij komt dat ze het gevoel heeft dat "men" haar ontwijkt. Niemand durft haar te vragen hoe het gaat. Ook van de parochie heeft ze nog niets gehoord. Aan wie kan ze, in vertrouwen, haar verhaal nu eens kwijt?

Wat dat betreft zitten veel parochies met hun bezoekwerk en open-huizen dicht bij het vuur. Men is daar door middel van contactwerk in de gelegenheid de onderkant van de samenleving, de onderkant in uw eigen parochiegemeenschap te ontmoeten. Daar ontmoet men de gehandicapten en hun families, de uitkeringsgerechtigden, de vluchtelingen, de psychisch zieken in de parochie. Men weet wie met huisvestingsproblemen te maken hebben, waar problemen zijn met alcohol- drugs- of gokverslaving. Men kent de vrouwen in de bijstand en de ouderen met een klein pensioentje die aan het eind van hun geld nog een stukje maand over houden. De bezoekers (en vooral bezoekerster) ontvangen de signalen van vereenzaming, van sociaal isolement, van armoede misschien.

Maar in hoeverre komen deze ervaringen "naar buiten"? Niet met naam en toenaam van probleemsituaties, maar iets algemener. De grote lijnen. Zoals de landelijke werkgroep "De Arme Kant van Nederland" heeft gedaan: verhalen van mensen aan de onderkant bundelen tot een massale aanklacht, die de agenda van de landelijke politiek heeft bereikt.

Men zou bij voorbeeld de verhalen uit het bezoek- of contactwerk eens moeten bundelen, met het oog op een structurele aanpak van problemen. Ik vraag me wel eens af of men zich er van bewust is, hoe belangrijk dat werk is voor de diaconie. Immers: de signalen die men ontvangt kunnen worden gebundeld.

Ze moeten eigenlijk worden gebundeld. De diaconale vrijwilligers kennen de belevingskant van de mensen die dreigen af te haken. Die ervaringen zijn waardevol, als aanvulling of correctie op officiële onderzoeksrapporten. Van dit werk kan een waarschuwing uitgaan naar de politiek verantwoordelijken in onze samenleving.

Voor velen van ons is het moeilijk om niet verwijderd te raken van de meest kwetsbare groepen, ook binnen de eigen geloofsgemeenschap. Dikwijls is het gemakkelijker om ons te bezinnen op de problemen aan de andere kant van de wereld. En nóg gemakkelijker is het om de beurs open te trekken, zeker wanneer deze goed gevuld is. Inzamelingen voor projecten in de Derde wereld. Solidaridad, Vastenactie noem maar op. Terwijl we de ontrechten naast ons niet zien staan. We vervreemden ons van onszelf en van elkaar. Ook in het verzet daartegen kunnen kerken veel betekenen. Als een beweging tegen de stroom in: tegen de emotionele vervreemding en -verarming ten opzichte van de ander en van onszelf.

Mede daarom is het, diaconaal bezien, zo belangrijk aandacht te besteden aan deze "antennefunctie".

2. Bezinning en beraad.

Ethische en bijbelse bezinning, het leerhuis voor het geweten en de fantasie. Sommigen noemen het moreel beraad. Dat verwijst naar mijn gevoel te veel naar moralisme. Waar het om gaat is: bezinning op de verhouding van de geloofsovertuiging (en van de kerk) tot actuele maatschappelijke vraagstukken. De filosoof Henk Vos stelt in zijn boekje "Solidariteit" dat (politieke) bewustwording een voorwaarde is voor solidariteit. Daar aan vooraf gaat mijns inziens: de ontmoeting. Het geraakt willen worden door de nood van de ander. Zo'n ontmoeting (zie: antennefunctie) moet ergens een vervolg krijgen. De signalen moeten ergens worden "verwerkt": in verband gebracht met de beleden geloofsovertuiging. In een geloofsgemeenschap kan dat, door een beraad over de vragen van de samenleving een vaste plaats te geven. Een leerhuis, waar de ontdekkingen en vragen worden besproken. Waar deze ervaringen worden getoetst aan het persoonlijk geweten, aan de woorden van de bijbel en aan de leer en de praktijk van de kerk. De kerk die ons voedt vanuit de H.Schrift, onze bron van inspiratie voor leven en werken. Op die manier komen catechese en gelovige bezinning midden in de samenleving te staan.

Deze bezinning gebeurt bij voorkeur in contact met -ervaringsdeskundigen-. Zo kun je daar bij voorbeeld aan de hand van levenservaringen van buitenlanders leren een onderscheidingsvermogen te maken ten aanzien van discriminatie en racisme. Daar leer je van uitkeringsrechtigen het verschil tussen materiële en geestelijke armoede. Daar leer je van vluchtelingen uit Zaïre wat "sobere levensstijl" inhoudt en hoe solidair de kleinschalige gemeenschappen daar zijn opgebouwd. Daar leer je van mensen met een verstandelijke handicap hoe onthand wij zijn wanneer er een beroep wordt gedaan op onze zintuigen, onze spontaniteit of intuïtie. Daar leer je van boeren en boerinnen hoe hard het kan zijn om het door vele generaties opgebouwde bedrijf ineens te zien storten. Daar leer je ook bepaalde vooroordelen over boeren op te schorten door nuanceringsaanbrengen in de opvattingen over verzuring en mestoverschotten. Dat leer je door ze *eerst* te ontmoeten, uit te nodigen, op te zoeken (antennefunctie) en vervolgens met hen tot een bezinning of herbezinning op standpunten en vooroordelen te komen.

Zo leer je goed en kwaad te onderscheiden en een voorstellingsvermogen te ontwikkelen omtrent een nieuwe, nog komende situatie, een visioen, een samenlevingsideaal. Dat is goed voor de ontwikkeling van onze fantasie en onze creatieve vermogens.

Bij zo'n beraad mag uiteraard de positie van de kerk niet buiten beschouwing blijven. En evenmin die van de middengroepen, waartoe de meeste leden van de kerkelijke bevolking gerekend kunnen worden. Welke keuzen maken wij dagelijks, als consument, als kiesgerechtigde, als vrijwilliger of bestuurder, als medewerker of leidinggevende in een organisatie? Moet het soms anders?

Deze kritische toets, het aanleren van een onderscheidingsvermogen heet in de taal van het tweede Vaticaans Concilie: het verstaan van de tekenen des tijds in het licht van het evangelie en van de menselijke ervaring. Kenmerkende tijdverschijnselen en typerende sociale kwesties kunnen in zo'n leerhuis kritisch besproken en godsdienstig doordacht worden. Het stimuleren van die gave des ondersheids kan ertoe bijdragen dat men leert om keuzes te maken en te motiveren. Keuzes voor de zwakkeren. Keuzes tegen de overheersers en tegen de heersende machten.

3. Gedenken en vieren.

Hier gaat het om de momenten waarop de ellende en de onderdrukking wordt aangeklaagd, waarop de gestorvenen worden herdacht. Maar waarin ook gevierd wordt dat er ten allen tijde een "keuze voor het leven" gemaakt kan worden. Op deze liturgisch-sacramentele functie van de kerk ga ik nu niet nader in: deze krijgt in het kerkelijke leven doorgaans voldoende aandacht. Wat ik wel aan wil geven is: er is, als het goed is, een relatie tussen wat zich afspeelt in liturgische momenten en de maatschappelijke context van ons bestaan.

4. Diaconie.

De diaconale functie is die, waarmee de verbinding wordt gelegd van de ontmoeting, het leren, het vieren en het handelen: met de functie van bevrijdend solidair handelen, van diaconie. De werkplaats van het geloof. In de ontmoeting wordt de basis gelegd. In het "leren", de bezinning kan de ontmoeting worden uitgewerkt en kan de diaconie worden voor-bewerkt en worden gevoed. Het is immers voor de diaconie van belang te werken in de wetenschap dat de geloofsgemeenschap het werk ondersteunt. Maar de diaconie zelf is en blijft uiteindelijk de verantwoordelijke voor de concrete daden van barmhartigheid en gerechtigheid. Door de diaconie worden de ervaringen en bezinningsmomenten in programma's, in werkplannen voor diaconale projecten. Bijvoorbeeld: acties, hulpverlening, het afgeven van signalen aan politieke en andere bestuurders, in voorlichting aan de parochie enzovoort. In de diaconale gemeenschap of -parochie zal gestalte gegeven moeten worden aan deze vormen van diaconaal handelen. Aan zowel het persoonsgerichte als het structureel-maatschappelijk gerichte handelen.

Diaconie wordt nogal eens vertaald in termen van dienen, dienstbaar zijn. Ik vind dat nogal riskant. Het lijkt op zelfopoffering en niet op een bewuste keuze voor de juiste hulp op de juiste wijze. Elisabeth Schüssler-Fioranza schrijft dat er in het Nieuwe Testament twee betekenissen van diaconie onderscheiden kunnen worden. "In religieus-spirituele zin heeft het de betekenis van een eervolle activiteit in dienst van God. In zijn oorspronkelijke betekenis echter betekent de term feitelijk materiële dienstverlening, aan tafel dienen. De 'dienaar', een soort kelner, had een lage sociale positie, was afhankelijk van zijn of haar meester of meesteres en kon geen respect afdwingen." Zij stelt in hetzelfde artikel ook het volgende: "Een dienaarschap dat men

niet kiest is geen diaconie, maar wordt slavernij. Dienaarschap door keuze is een daad van de hele persoonlijkheid. De machteloosheid van het dienaarschap kan alleen dan verlossend worden, wanneer het voortvloeit uit een vrije en bewuste keuze. Dan is het geen zelfverloochening, geen zelf uitschakeling, maar het 'vermogen verder te kijken dan onszelf om de noden van anderen te zien. Opgaan in de wens om te helpen en de kundigheid om te weten hoe te helpen'."

Daarbij zal een parochie ook "naar binnen" diaconaal moeten zijn. Aandacht geven aan mensen die zich gediscrimineerd voelen door kerkelijke voorschriften. En afzien van bepaalde privileges er; machtsposities, juist omwille van de mensen in nood. Om te delen wat gedeeld kan worden.

De officiële definitie van diaconie luidt als volgt:

Allerlei manieren waarop groepen van christenen (waaronder parochies) zich solidariseren met mensen in nood en/of werken aan het oplossen van maatschappelijke problemen

Het is de officiële definitie, in 1987 vastgesteld door het LPO en in 1988 overgenomen door de Nederlandse bisschoppenconferentie.

De in het voorgaande genoemde functies zijn van groot belang voor de diaconie: zij scheppen de voorwaarden. Ten aanzien van het diaconaal handelen komen er nog een aantal zaken bij: prioriteiten afwegen, doelen formuleren, planmatig werken, effectief werken.

Voordat we daar aan toe zijn behandel ik nu een paar elementen uit de officiële definitie van diaconie. Dit om het de betekenis van diaconie zo goed mogelijk onder de aandacht te brengen.

1e element: allerlei manieren

Hier kan ik veel over zeggen. Het klinkt een beetje als "het doel heiligt de middelen", maar zo is het niet bedoeld. Het geeft vooral aan dat er niet te eng, niet bureaucratisch gewerkt moet worden. Dat er veel variatie zit in de gekozen diaconale werkstructuren en werkvormen.

Een groep moet zich goed bewust zijn van de aard en oorzaken van het probleem, waar zij voor staat en tot een heldere probleemdefinitie komen. Uiteraard in samenspraak met degenen die het betreft. Niet "voor hen, over hen en zonder hen". Deze vuistregel voor diaconie zult u geregeld in de cursus terug horen komen.

In het voorgaande heb ik dat aangegeven met de formules "ontmoeting en onderzoek" en "leerhuis voor het geweten en de fantasie".

In de parochiële diaconie, zal de probleemdefinitie vertaald moeten worden in een werkplan met een maatschappelijk doel. Daar zal men beleidsmatig en planmatig aan het werk moeten om de maatschappelijke doelen na te streven.

Beleidsmatig, omdat diaconaal werk keuzen veronderstelt. De polsstok is niet lang genoeg voor de aanpak van alle maatschappelijke problemen. Daarin speelt ook de keuze van het actieplan een rol: een sponsorloop is een geheel andere benadering dan een politieke beïnvloedingsactiviteit.

Wat ook tot beleid gerekend moet worden is: voorwaarden scheppen voor ondersteuning: zorgen dat diaconale vrijwilligers goed toegerust zijn, de bevordering van goede communicatie tussen diaconale groepen onderling en tussen de sector diaconie en de andere sectoren en parochiële organen.

Planmatig omdat diaconaal werk tot resultaten moet leiden, effectief moet zijn. Effectief voor de doelgroep en voor de samenleving. Een goed voorbereide, planmatige aanpak kan hierbij helpen en is meestal voor alle betrokkenen bevredigend.

3e element: Zich solidariseren met

Het staat er zo eenvoudig en we zijn misschien geneigd te gemakkelijk gebruik te maken van dit woord.

"Solidariseren met" betekent: De kant kiezen van mensen in nood. Naast zulke mensen gaan staan. Dus niet er boven. Want daar zit een groot risico. Een helper wordt al gauw een heilige. Wat dat betreft moeten we met diaconaal werk goed onze les uit het verleden leren. Solidariteit betekent delen, niet bedelen.

Solidariseren betekent ook: er moet tweerichtingsverkeer zijn van helper en geholpene. Iemand die hulp vraagt moet de kans krijgen de helpende bij te staan in zijn of haar streven solidair te zijn. Solidariseren is ook niet hetzelfde als "iets voor een ander doen". Het betekent een duidelijke keuze voor iemand in nood. Dat betekent dikwijls ook een keuze tegen een ander. Tegen een onderdrukkend systeem, een slechte wet, een vrouwonvriendelijke ideologie, een discriminerende tendens. Solidariseren is altijd meer dan alleen helpen. Meer dan alleen aandacht. Solidariteit is actie. Nee zeggen tegen de macht van de vanzelfsprekendheid, tegen onderdrukking en vernedering, tegen tendensen van mensonterende individualisering. Iets nieuws beginnen. Mensen tot elkaar brengen. Mensen tot hun recht laten komen.

Het 4e element uit de officiële definitie: mensen in nood.

Het gaat dus niet zomaar over "alle mensen", het gaat over mensen in nood. Bij Jezus blijken dat te zijn:

Armen, hongerigen, dorstigen, havelozen, zieken, gevangenen, vreemdelingen, bezetenen, samengevat: de kansarme groepen.

Maar ook: overspeligen, prostituees, tollenaars, heidenen; kortom: de geëxcommuniceerden, de slachtoffers van moralisten.

Samenvattend kun je zeggen: ieder die in een noodsituatie verkeert waarbij elementaire menselijke (materiële en/of immateriële) behoeften in het gedrang zijn gekomen. Vandaag de dag gebruiken we daarvoor meer abstracte aanduidingen zoals: mensen die niet of niet voldoende tot hun recht (kunnen) komen, mensen in nood, mensen in de knel, mensen in de marge van de samenleving, mensen aan de onderkant van de maatschappij.

Maar ook vandaag de dag kunnen we concreet aangeven wie het betreft: vluchtelingen; groepen die gerekend worden tot "de Arme Kant" (b.v. mensen die langdurig op een bijstands- of WAO-uitkering zijn aangewezen); gediscrimineerden, waaronder migranten en homoseksuelen; allen die zorg behoeven en niet of nauwelijks in staat zijn hun belangen te verdedigen: hoogbejaarden, verstandelijk gehandicapten.

M. Gandhi heeft hen ooit omschreven als:

The least, the last, the lost en the latest.

Je zou die begrippen als volgt kunnen invullen:

The least: de in materieel opzicht minst draagkrachtigen.

The last: degenen die niet kunnen meekomen, zoals veel gehandicapten.

The lost: de in de put of aan lager wal geraakte mensen, zoals verslaafden en criminelen.

The latest: de mensen die altijd achter het net vissen.

Er zit nog iets belangrijks in dit onderdeel van de definitie: namelijk dat het gaat om mensen in nood. Enerzijds betekent dit dat het niet allen gaat om "huisgenoten des geloofs" maar ook om mensen buiten de eigen kring. Anderzijds dat het niet alleen gaat om "mensen ver weg" maar ook om mensen uit het eigen midden.

Voor het gemak worden de doelgroepen van diaconaal werk wel eens ingedeeld in de volgende vier categorieën:

1. De eigen parochianen: ouderen, zieken, gehandicapten en hun familieleden, niet-betaald actieven (veelal werkelozen genoemd), eenoudergezinnen, verslaafden en hun gezinnen, slachtoffers van seksueel geweld. Mensen die vaak in eerste instantie steun, in de vorm van medeleven, hopen te kunnen ontvangen van de geloofsgemeenschap waartoe ze behoren.
2. De leden van de christen gemeenschap "ver weg". Denk aan missieprojecten, Solidaridad, Vastenactie.
3. Anderen, ook niet-christenen in onze directe omgeving. Vluchtelingen en hun organisaties, zelforganisaties van migranten, bijstandsvrouwencomité's, WAO-ers, etc. etc.
4. Anderen "ver weg", deze worden gesteund door organisaties als Amnesty International, door Wereldwinkels, Vredesgroepen en ook hier: Solidaridad en Vastenactie.